

Jämtlands historia under äldre tid, medeltid och katolsk tid

Jämtland och Härjedalen hörde från slutet av 1100-talet till Norge och förblev norskt eller dansk-norsk under nära ett halvt årtusende med kortare avbrott ända fram till 1645, då det genom freden i Brömsebro fördes till Sverige.

Ragunda tingslag med kringliggande bygder: Fors, Rotakyl (Hällesjö), och Håsjö intog ursprungligen en viss särställning gentemot övriga Jämtland. Detta framgår tydligt i några tidiga brev från Norge, som talar om en särskild härads- eller landskista i Ragunda.

En förordning från den norska kungen Haakon Magnusson år 1301 riktar sig till ”alle män i Jemtland och Ragunda.” I ett brev från kungen samma år skänker han Ragundaborna ett eget sigill och utfärdar föreskrifter om dettas förvaring och rätta bruk: ”Det skall gömmas i Ragunda kyrka under trenne lås.” Tre betrodda bönder fick ta hand om varsin nyckel.

Gränsen mellan Ragunda och det övriga Jämtland anses ha gått fram vid Boggsjö nära Rissna. Ett annat gränsmärke var Skottkällan vid Rotsjö, 3 km söder om Dockmyrs station.

När Ragundabygden inlemmades i Jämtland kan ej med säkerhet fastställas, men det torde ha skett ganska tidigt.

Kristning av Jämtland österifrån

Jämtland kristnades österifrån, från Sverige, vilket bl. a bestyrks av runstenen(*) på Frösön. På denna tid – 1100-talet hörde Jämtland ännu politiskt samman med Sverige, och Frösöstestens typ vittnar om svenskt inflytande. Den står i ornamentik, runformer och ortografi (stavningssätt) nära en karakteristisk grupp av svenska runstenar, de flesta omkring Uppsala.

Jämtland blev sedan i tur och ordning under den katolska medeltiden en del av 1. Sigtuna stift, 2. Uppsala stift, 3. Uppsala ärkestift. Detta inrättades år 1164. Denna oavbrutna kontinuitet förklarar den fortsatta samhörigheten med Sverige i kyrkligt avseende. Härjedalen kom att höra till Nidaros stift.

Alltså var Jämtland under hela medeltiden ett norskt landskap, kallat ”östra riket” av norr-männen, med svensk kyrkoadministration, en helt unik situation i det medeltida Sverige. Jfr dock Gotland.

Detta förhållanden var kanske delvis orsaken till att Jämtland hade en betydligt större frihet och självständighet än andra områden i det norska riket.

Första gången vi får någon närmare besked om förhållandet mellan den andliga och den världsliga makten i Jämtland är år 1303, då Ärkebiskop Nikolaus i Uppsala kommer på visitationsresa. Han sammanträffar med kaniken i Nidaros, norske kungens representant, och de två gör en överenskommelse om allmogens rättigheter och plikter i de jämtländska bygderna.

Ärkebiskop Jakob Ulvsson

Karaktäristiskt är, att om ärkebiskopen i Uppsala råkade i konflikt med befolkningen i Jämtland, var han nödsakad att söka hjälp hos den norska regeringen. I norska kungens intresse låg å andra sidan att de avgifter, som gick från Jämtland till kyrkan i ett annat rike, inte blev så stora.

Landskapen Hälsingland, Ångermanland och Jämtland hörde till ärkestiftets 4:e provins. Ärkebiskopsvisitationer skedde i Jämtland ganska ofta, men ej regelbundet. Dessa visitationsresor betydde inte minst ett starkt kulturellt utbyte med provinserna i Mellansverige., och liknande utbyte skedde också med Tröndelagen. Allt detta berikade den jämtländska kulturutvecklingen.

Ärkebiskop Jakob Ulvsson (1470-1515) hade ett livligt intresse för Jämtland och hela Norrland. Ett stort antal kyrkor byggdes, ombyggdes eller utvidgades under detta medeltids slutskede och Jakob Ulvsson har invigt dem alla. 28 januari 1487 invigde han ett triumfkrucifix i Ragunda kyrka, och detta är troligen detsamma, som nu har sin plats över altaret i Håsjö gamla kyrka.

Sista gången en katolsk ärkebiskop visiterade Jämtland var den 20 februari 1526, omedelbart innan reformationen genomfördes. Det var Johannes Magni i Uppsala som ledsagades av prosten Erik Andersson i Oviken, som några år senare blev känd som Jämtlands reformator.

Visitationer

Visitationsresorna skedde ofta på vintern, då vägarna var mer framkomliga på frusna sjöar och älvar. En viktig förbindelse från Ragunda in mot Jämtland kom, då Gjurd Bodakarl fick rättigheter att anlägga ett härbärke, en ”själastuga”(**) på Ragundaskogen år 1290. Omkring denna växte sedan socknen Stugun fram. Pilgrimsvägarna gick annars söderifrån över Pilgrimsta mot Storsjöbygden och vidare västerut till Nidaros med den helige Olavs grav.

Ett gammalt lokalt vägstråk gick mellan Ragunda och Håsjöbyn samt vidare till Hällesjö och kallades ”Kälagatan”. Det markeras bl. a Jämtholmen vid stranden av Ansjön.

Laxfisket i Indalsälven, som kallades Forsälven, var av utomordentlig betydelse, och rätten till en del av detta fiske övergick till ärkebiskopen i Uppsala, sedan en del av Fors socken år 1331 kommit under hans odelade förvaltning. Lavrans Diäkne från By i Håsjö socken var medverkande till denna transaktion. Namnet ”Bispgården” kan tidigast påvisas 1472.

I Håsjö kyrkbok från 1689 finns på inkomstsidan posten: Afrad från laxfisket i Finsehl – 6 smt – vilket visar att socknen blivit delaktig av detta fors-fiske. Denna post kvarstår under lång tid. Sockenindelningen känner man från två dokument från åren 1314 och 1316 med förteckningar över olika avgifter till katolska kyrkan. Det nämns 20 kyrksocknar i Jämtland, alla utom 3 st. med annexförsamlingar vilket innebär 37 kyrkor.

Rotakyl (Hällesjö) med annex (Håsjö) betalar en av de lägsta avgifterna med 3 öre.

Som högsta andliga myndighet i Jämtland möter man från slutet av 1200-talet en prost (Praepositus), var ställning ej var knuten till någon speciell kyrka, men som mellan 1500-1645 var

förbehållen prästen i Oviken och under en kortare tid prästen i Brunflo. År 1661 delades det stora prostriet i två kontrakt: till det norra hörde bl. a Ragunda med sina annex i Fors, Hällesjö, Håsjö och Stugun.

De första kyrkorna

Hur de första kyrkorna sett ut framgår tämligen tydligt av bonaderna från Överhogdal sammanställda med bonaden från Skog. Det har varit små träkyrkor med långhus och lägre kor, utåt försedda med snidade takutsprång. Deras karaktär av stavkyrka kan ej betvivlas.

Under 1200-talet byggdes även stenkyrkor av uppländsk modell med klart arkitektonisk sammanhang i Sverige.

År 1350 var ett ödesår för hela Europa: digerdöden härjade. Även Jämtland drabbades av denna farsot. Till de mest utsatta hörde prästerna, som skötte sina plikter at bevisa de döende den sista tjänsten. 7 kyrkor måste stängas på grund av folkminskningen och bristen på präster. Därmed måste stora förändringar ske i kyrkans administration. Pastoratindelningen blev en helt annan efter 1350. En lång rad tidigare prästgäll flyttades ner till annex, s k ”ridkyrkor.” Församlingar sammanslogs i stor omfattning, och antalet pastorat minskade till ungefär hälften.

Nu uppkom Ragunda pastorat med annexen Fors, Hällesjö och Håsjö. Vissa socknar bytte namn. Rotakyl, som 1347 har kvar detta ursprungliga namn, framträder år 1444 som Hällesjö och har då från eget pastorat övergått till att vara ett annex till Ragunda. I 1314 års förteckning över sexårgården benämnes Håsjö för Rotakyl cum annexa. År 1347 står Hasio (Håsjö) som egen socken men i kyrkligt avseende hörde till Rotakyl (Hällesjö)

Jämtlands kyrkor är ganska rika på medeltida inventarier. Man var tolerant och gick försiktigt fram vid reformationen och lät helgonbilder och andra katolska attribut vara kvar.

Om kyrkor, präster och kyrkfolk under medeltiden

Noggranna avtal och bestämmelser måste till för att reglera det kyrkliga livet. Viktigaste inkomstkällan för kyrka och präst var korntiondet. I Ragundabygden förekom en förstärkning av detta tionde p g a ”kyrkans fattigdom och de lärde männens behov.”

Vidare utgick smörtionde för varje ko och varje 5-tal getter. Församlingen hade sedan många andra avgifter att betala t ex:

För ljus och som offer vid bröllopsmässa 2 alnar lärft

Vid kvinnans kyrktagning efter bröllop 1 aln lärft

Vid kvinnans kyrktagning efter barnsbörd 2 alnar lärft

För likfärd betalades 15 mark, vari ingick 3 själamässor för den döde.

”Altarbörden” avsåg en i kyrkan framburen verklig offergåva.

En fast avgift erlades vid påsken av varje huskarl med 2 alnar lärft och av varje legokvinna med hälften. Lärft kunde ersättas med smör, skinn eller korn.

På detta sätt reglerades vad prästen med rätta kunde fordra av sina församlingsbor. I gengäld hade han sina bestämda skyldigheter att fullgöra. Inte minst ansträngande var de ofta åter-

kommande sockenbuden till sjuk- och dödsbäddar, som innebar långa resor till fots eller till häst.

Prästen var också ansvarig för ”kyrkobolets” dvs. prästbordets skötsel av hus och åkrar. I Håsjö fanns prästbord år 1589 och troligen redan under medeltiden. Boställshavare var kyrkoherden i Ragunda, som brukande stället själv eller genom en landbonde, som fick betala avrad, dvs. arrende.

Allmogen

Det var ofta svårt för allmogen att fullgöra sina åligganden till kyrkan. Jordbruk och boskapskötsel var de viktigaste näringarna och speciellt i Östjämtlands frostlanta bygder var skördarna små och oberäkneliga. Missväxt och nödår förekom ofta. Jakt och fiske var då betydelsefulla för födoämneshjälpen.

S k ”klovera”, dvs. viltskinn var begärligt. ”Gråskinn”, dvs. ekorrskinn var helt enkelt medeltidens fasta betalningsmedel och kronoskatten, den s k ”gengälden” erlades i denna form.

”Vitskinn”, dvs. hermelin var högt värderat. Jakt på älg och bäver gav kött, och från bävern togs det dyrbara bävergället, som hade en medicinsk användning.

Kyrkovärdar

Alla präster var skyldiga att upprätta en inventarieförteckning för kyrkan då de tillträdde sin tjänst. Det skulle också svara för kyrkans räkenskaper. Alla handlingar rörande kyrkan förvarades i kyrkkistan.

2 kyrkvärdar eller ”kyrkovärjande” som de allmänt kallades, skulle bistå prästen och gemensamt med honom ansvara för kyrkans egendom. Det var t ex förbjudet att sälja eller utlåna kyrktionden annat än mot säker pant med sockenbornas medgivande.

En gammal och mycket vanlig företeelse i Jämtland var sockenstugan, inredd för sockenbornas sammankomster på kyrkplatsen. Ibland var dessa sockenstugor förenade med de för tiondespannmålen avsedda kyrkohärbärgena. Mot slutet av medeltiden förekom gillehus för sockengillet, en religiös social sammanslutning av i stort sett bygdens befolkning.

Gillen

Gillenas funktion i det gamla samhället var inte bara att bjuda till gemensam fest i gillehuset utan också ta hand om gillesmedlemmarna. De utgjorde alltså sin tids socialförsäkringssystem. Man förband sig att hjälpa varandra vid sjukdom, dödsfall, eldsvåda eller annan förlust av egendom. All hjälp bekostades solidariskt.

Av medeltida gillen i Jämtland finns bara tre omtalade i originalhandlingar, bland dem Ragunda gilla. Andrahandsuppgifter finns om 5 gillen, bland dem gillet i Håsjö. Vid en allmän fornminnesundersökning år 1685 anmäldes gillehus från Fors och Håsjö. Det i Håsjö hade sin plats på en hög backe vid kyrkvägen väster om Singsjön.

Kyrkklockor har säkert ej förekommit överallt i Jämtland under medeltiden, utan klockringningen torde ha varit sparsam, jämfört med de övriga ärkestiftet. Desto mer anmärkningsvärt

är det då, att stapeln vid Håsjö gamla kyrka inrymmer en av Norrlands äldsta kyrkklockor från 1200-talet.

15- och 1600-talen

Gustaf Vasa genomförde reformationen under 1530-talet efter reformationsriksdagen i Västerås år 1527. Till denna var ingen representant från Jämtland kallad, men kungen tvekade aldrig om att de reformatoriska besluten skulle verkställas också i denna avlägsna del av ärkestiftet.

Order utgick till alla präster att uppbära ärkestiftets inkomster för kungens egen räkning. Dessutom krävdes ”klockskatt”, dvs. de kyrkor som hade 2 kyrkklockor, fick lämna den ena, och från övriga inkrävdes kontanter. Det var stora summor som inlevererades till Stockholms slott och som bl. a gick till att gälda Gustaf Vasas skuld till Lybeck.

I Jämtland fick kungen god hjälp av prosten Erik Andersson i Oviken, som blev en av kungens mest betrodda medhjälpare, Han sägs också ha varit en effektiv indrivare åt sin herre.

Liksom klockorna var också kyrksilvret offer för kungens konfiskationer, medan de medeltida rökelsekaren, som var av brons, ofta lämnades kvar i våra kyrkor, så t ex i Håsjö.

Av Jämtlands alla medeltida kyrkklockor däremot finns endast två bevarade, en på Frösön och en i Håsjö gamla kyrka.

Efter reformationen övertog kronan också ärkestiftets fiskerätt i Fors socken. Många stridigheter förekom mellan kronan och bönderna i socknen, om rätten till detta fiske, vilket omvittnas i talrika tingsprotokoll.

Daniseringsprocessen

År 1796 satte Vild-Hussen definitivt stopp för dessa så viktiga laxfiske med sin famösa utgrävning av älvfåran, som ändrade dess lopp. I Fors sockenvapen skriver man i början av 1800-talet: ”Fisket förlorat”.

Mellan åren 1570 och 1645 innehades även den kyrkliga jurisdiktionen i Jämtland av Danmark – Norge och Jämtland hörde till Trondheims stift.

År 1585 inleddes en daniseringsprocess i Jämtland, som bl. a innebar att de svenska prästerna snarast möjligt skulle ersättas av dansk- eller norskfödda präster. Så småningom var alla präster så när som på 2 st. ”jutar”. I Ragunda dog den svenske prästen år 1592 och ersattes av den danske prästen Mogens Ericksen.

I den sk ”Trondheimska reformsatsen” av år 1589 bestämdes i detalj den kyrkliga administrationen i stiftet, och den kom att gälla ända fram till 1645.

Den innehåller uppgifter om antalet kyrkor, präster, bönder och byar inom de olika pastoraten, om gudstjänstordningen och prästernas ekonomiska villkor, om bostälernas storlek, om utsäde och kreatursbesättningar.

Den ger en mycket värdefull kännedom om de kyrkliga förhållanden i Jämtland i slutet av 1500-talet.

De danskfödda prästerna mottogs inte med någon större sympati i Jämtland. Deras språk lät alltför främmande för menigheten, och det uppstod ofta konflikter mellan dem och församlingensborna.

Två danskfödda kyrkoherdar kom till Ragunda, dels Severin Petrejus (1511-1613), och dels Hans Nielsen Berg (1633-1658)(****).

Från denna dansk-norska tid finns i Håsjö gamla kyrka bevarad en unik s k bokstavsaltartavla med texter på danska. Se kyrkans fasta och lösa inredning. Sådana tavlor infördes enligt ”Trondheimska reformsatsens” bildfientliga regler och ersatte de förbjudna altarskulpturerna. De bör ha funnits i alla jämtländska kyrkor vid denna tid, men endast två finns bevarade, i Marby och i Håsjö.. Den i Håsjö är bäst bibehållen. Det är den enda altarprydnad av detta slag, som i fullständigt skick bevarats inom Norrland.

Oviken var under 1500-talet en andligt och kulturellt centrum. Därifrån gick som nämnts reformationsverket ut över Jämtland. I Oviken startade också den första skolan på 1650-talet. Ända till år 1661 var hela Jämtland ett enda prosteri, men delades då upp i två. Till det norra hörde Ragunda med sina annexförsamlingar. Senare företogs ytterligare uppdelningar till mindre enheter, kontrakt.

Ragundabygden var föga livaktig under 15- och 1600-talen. Byarna var visserligen ganska många, men den odlade jorden ringa och befolkningen fåtalig.

Bönderna

Böndernas antal framgår av den äldsta bevarade jordeboken för Jämtland från 1546. Den upp- tar namn på 5 bönder i Håsjö som betalar sin skatt i skinn: Nils i Östansjö (4 skinn), Lasse i Håsjö (12 skinn), Marres i Walla (3 skinn), Erik i Westanede (12 skinn) och Nils i Svedja (9 skinn).

Böndernas antal sker enligt följande:

1566	12 st.	Man räknar med att varje bondehushåll bestod av 6-7 personer
1600	15 st.	
1640	13 st.	

Den jämtländska bondebefolkningen har knappast befunnit sig ett värre och långvarigare nöd- läge än under decennierna efter den s k Baltzarfejden 1611-1613. I ett krig mellan Sverige och Danmark lät Karl IX sin krigsöverste Baltzar Bäck besätta Jämtland, och denne for fram med plundring och brandskattning i hela landskapet. Han tvingade t o m jämtarna att svära trohetsed till den svenske kungen.

När freden i Knäred slöts 1613 återgick Jämtland till Danmark, och befolkningen fick då hår- da straff för sin otrohet mot danske kungen. Landskapet Jämtland miste sitt sigill och andra fri- och rättigheter. Men än värre var att 1200 bönder på 620 gårdar miste sin urgamla odels- rätt och blev kronoarrendatorer. De återfick denna rätt först år 1645 av drottning Kristina.

Längden över förbrutna gårdar upptar i Håsjö socken:

Nils Olsson och Anders Nilsson i Svedje

Olov Jonsson och Olof Larsson i Västane

Bengt Larsson i Valla

Erik Persson i By

Olof Esbjörnsson, Erik Nilsson och Per Nilsson i Håsjö

Erik Olsson och Björn Andersson i Östansjö

Jämtland svenskt

År 1645 blev alltså Jämtland (***) svenskt i både politiskt och kyrkligt avseende genom freden i Brömsebro. Nu var det de dansk-norska prästerna som blev oroliga för sin framtid. Många hade redan flytt till Norge, men de kvarvarande anhöll, på inrådan av biskopen i Trondheim, hos drottning Kristina att få stanna på sina tjänster. Detta beviljades mot löfte att de skulle lära sig svenska språket och sätta sina barn i svenska skolor. Skolan i Oviken kom till på 1650-talet.

1686 års kyrkoordning jämställde Jämtland med det övriga Sverige i kyrkligt avseende och överensstämde med de svenska bruken. Den reglerade de kyrkliga förhållandena.

Prästernas rätt att disponera boställen spelade en avgörande roll för deras försörjning. Många präster var dugande jordbrukare, t o m föregångare på detta område. Allmogens minnes tider att bekosta uppförandet och underhållet av husen på prästbordet, vilket innefattade 7 st. laga hus.

Vid kyrkoherdarnas sida stod kapellaner, som från 1700-talet kallas komministrar. Dessa bodde vanligen på egna gårdar eller som prästens landbönder på annexens prästbord. De avlönades dels av kyrkoherdarna med viss mängd säd, dels av bönderna även det med säd, som de ofta hade knapphändigt av.

Klockaren

Klockaren hade många uppgifter. Enligt kyrkoordningen skulle han vara ”ärlig, trogen, flitig, boklärd och kunna sjunga och skriva”, så att han kunde undervisa församlingens ungdom. Dessutom skulle han läsa ur postillan de söndags- och helgdagar då gudstjänst ej hölls av prästen. Han skulle sörja för ringning och klämtning i kyrkan och vara prästen till hands vid gudstjänst, skriftermål och sockenbud. Han skulle bära domkapitlets, prostens och kyrkoherdens brev till nästa klockare och var ansvarig för eventuella skador om detta försumrades.

Ofta hade klockarna några års utbildning vid Frösö trivialskola, som tillkom på 1670-talet. I lön hade den en kappe råg, en d:o korn, en d:o havre från varje hemman.

Kyrkotukt

Kyrkotukten fodrade en kår av tillsyningsmän i varje socken, de sk ”sexmännen”. Denna institution har medeltida anor. Sexmännen skulle ha uppsikt på varje i grannskapet för sport

ogudaktighet, försummelse av gudstjänstbesök m m., samt att kräva ut böter av dem, som begått någon sorts kyrkodicplinär förseelse.

De hade även att räkna skylarna på fälten för tiondeuppbörden och biträda vid denna. Deras lön bestod i viss andel av böterna. Sexmännen tillsattes vid prostvisitationerna och gav där också besked om tillståndet i sina rotar. Vid tillträdet hade de att gå ed på tinget.

Föreskrifter om kyrkvårdar finns inte i 1686 års förordning. De omnämns endast i förbigående. Ämbetet har dock urgammal hävd. Ibland var tjänsten förenad med klockarsysslan. Kyrkvårdens uppgift var att förvalta kyrkans medel. Till kyrkvårdar önskade man ha burgna bönder, som vid behov kunde ge förskott av egna medel till kyrkans tjänst. Räkenskaperna talar om fattigdom och små förhållanden på denna tid. Men gåvorna till kyrkan var ändå förvånansvärt många, om än ej så stora.

Först 1699 jämställdes jämtarna i övrigt med rikets alla andra invånare. Norskvänligheten bestod dock länge i Jämtland, och i ett krig mellan de gamla antagonisterna Sverige-Danmark visade sig prästen Olof Ramm i Ragunda som dansk-norsk anhängare. Han blev sedermera avrättad som landsförrädare tillsammans med 13 bönder. Denna Ramm var svåger till Salomon Hofwerbergs far, och Hofwerberg efterträdde år 1679 Ramm som präst i Ragunda kyrka. Som sådan kom han att medverka till byggandet av Håsjö gamla kyrka.

Endast tre kyrkor byggdes under 1645-1720 i Jämtland, en av dem var Håsjö gamla kyrka.

1700 – och 1800-talen

I Jämtland saknades länge de sockenstämmor som sedan medeltiden i övriga svenska socknar var organ för kyrklig styrelse och förvaltning. Denna form för självstyrelse hade svårt att komma igång. Först under senare delen av 1700-talet förekom sockenstämmor mera regelbundet. De ärenden som annars tillkom sockenstämmorna avgjordes här vid de prostvisitationer som i regel hölls vartannat år.

Då granskades och godkändes kyrkoräkenskaperna, sexmän, kyrkovårdar och klockare tillsattes, fattigvårds- och undervisningsärenden behandlades och förseelser mot ordning och god sed bestraffades. De äldsta bevarade protokollet från en prostvisitation i Håsjö socken är från 1736, då prosten Abraham Burman d y från Offerdal inspekterade.

I början av 1700-talet hade jämtarna försvenskats, vilket målmedvetet drivits fram av den svenska regeringen. Jämtlands dragoner, som inrättades år 1688, deltog som övriga svenskar i de stora nordiska krigen under Karl XII regering.

I Håsjö var placerad 1 förridare (furir) som bodde i Östansjö, samt 11 dragoner, boende i torp runt om socknen. Dessa deltog i det olycksdrabbade Armfeldtska fälttåget i Norge och var med i reträtten över fjällen vintern 1718-1719 efter kung Karls död, och det berättades att furiren och 8 av dragonerna frös ihjäl på fjället i början på januari 1719.

Karl XII

Under Karl XII:s 20 åriga regering förekom 7 missväxt- och nödår. Under 1700-talets senare del inträder förbättringar i jordbrukets förhållanden. Nya redskap och nya grödor införs, så t ex odling av potatis, lin och humle. Uppodling skedde och nybyggen anlades, vilket ökade åkerarealen. Även kreatursstammen utökades. Men nödår förekom av och till in på 1800-talet.

I Håsjö socken tillkom år 1755 två nybyggen, Öster- och Västerövsjö.

En fördubbling av folkmängden skedde Jämtland mellan åren 1720-1810, Håsjö socken ökar sin folkmängd mellan år 1754 och 1766 från 169 till 196 personer. År 1860, då regelbunden folkräkning börjar, är den uppe i 678 personer.

På 1860-talet fanns ännu ej någon körbar väg mellan Hällesjö-Västane- Håsjö. Man fick på sommaren färdas gående, ridande eller via sjöarna per båt. Så färdades t ex kyrkfolket från Övsjö och Fugelsta byar med var sin kyrkbåt över sjöarna Flärken, Hemsjön och Skällsjön. Sedan ”bengick” man fram till kyrkan i Valla. Man stannade dock vid Kyrkån för att rasta och byta till sina bästa kläder, innan man gick in i kyrkan. De stora kyrkbåtarna var i bruk till omkring 1875-1880.

Jordbruket utvecklades kraftig under 1800-talet. Största uppodlingen skedde under perioden 1850-1900. Mot slutet av 1800-talet blev skogen lönsam, och många var de bönder som sålde sin skog till bolagsherrarna.

Nya byar

Nya byar kom till på 1800-talet. Fugelsta fick nybyggare år 1824 och Svedjelandet 1833. På 1870-talet avsöndrades Fisksjön som ett odelstorp från Valla. Kälsjön fick torpbebyggelse på 1800-talet men avfolkades i början på 1900-talet.

På 1880-talet byggdes järnväg genom socknen och Kälarne järnvägssamhälle kunde fira sitt 100 års jubileum sommaren 1983. Allt detta medverkade till en kraftig ökning av bygdens befolkning, vilken mellan åren 1870 och 1900 ökade från 717 personer till 1449. Högsta folkmängdssiffran antecknades år 1936 med 1770 personer. Folkökningen innebar att gamla kyrkan var helt otillräcklig för församlingen och en ny kyrka byggdes i Västane år 1876. Sedan den brunnit ner i december 1901 återbyggdes den och invigdes ånga 1911. Den gamla kyrkan genomgick en omfattande renovering år 1935.

År 1903 blev Hällesjö eget pastorat med Håsjö som annexförsamling, en återgång till de förhållanden som rådde i början av 1300-talet.

De medeltida kyrkorna i Håsjö socken

Politiskt tillhörde Jämtland Norge eller Danmark-Norge från 1100-talets slut till 1645, då det i freden i Brömsebro anslöts till Sverige. I kyrkligt avseende tillhörde det Sverige ända från kristandet på 1000-talet fram till 1570 och var inlemmat i Uppsala ärkestift. 1570-1645 hörde

det även kyrkligt till Danmark-Norge och ingick i Nidaros ärkestift. Efter 1645 återgick det till Sverige och tillhör från 1647 Härnösands stift.

Håsjö socken, första kyrkan

Rotokiael eller Rotakyl, nuvarande Hällesjö bildades redan på 1300-talet ett eget pastorat med Hasio (Håsjö) som annex. Västanede by och dess utflyttning Svedje är medeltida byar och hörde ända fram till 1530-talet till Rotakyl.

Håsjö socken omfattade på 1300-talet endast Östbygdens byar. By var den äldsta, men Håsjöbyn har fått ge socknen dess namn. Fanns där den första kyrkan? Östansjö nämns först på 1530-talet.

Det var inte ovanligt att stormän fick tillåtelse att uppföra en särskild gårdskyrka för sig och sitt hushåll, varav en del sedan upphöjdes till sockenkyrkor.

Ock hemmanet By var på 1300-talet ett herresäte. Där bodde bl a före 1350 Laurencius Diäkne (diäkne syftar på en studerad person), som under namnet Lavrans Gunneson var lagman i Jämtland mellan åren 1344-1348.

Då en kyrka i Håsjö bevisligen fanns redan 1314, vilket omnämns i en sexårgårdsförteckning från detta år, kan denna kyrka ha byggts av Lavrans eller någon av hans äldre anförvanter.

Lavrans Diäkne finns omnämnd i "Jemtlands och Herjedalens Diplomatarium" både som lagman och när han tillsammans med sina 2 bröder i Valla säljer sin andel i ett laxfiske i Fors socken till kyrkoherden i Ragunda. Denne i sin tur överlämnar detta fiske till ärkebiskopen i Uppsala som gåva. Detta laxfiske spelar under hela medeltiden en viktig roll för ärkestiftets inkomster.

Denna gårdskyrka kan alltså ha varit Håsjös första kyrka. Den sägs ha övergetts under digerdöden på 1350-talet och mycket riktigt tycks By ha förlorat sin betydelse som herresäte efter denna tid.

Enligt en gammal sägen skall en kyrka ha stått vid Ängesviken på Singsjöns västra strand, vilken blivit övergiven efter digerdöden. Ingen av dessa olika teorier har kunnat bekräftas.

Kyrka nummer två

Angående denna vet vi ej platsen, men väl hur det sett ut. Abraham Hülphers, som 1775 företog en resa i Norrland, besökte också Håsjö. Han fick där veta, att där stått en s. k. ritkyrka dvs. en kyrka byggd av "ritat" eller rest virke, enligt kyrkoherde Hasselbergs tolkning en stavkyrka.

Somliga forskare har velat förlägga denna kyrka ungefär på samma plats som nuvarande, men det är osäkert.

Det finns dock flera medeltida minnen kvar från denna kyrka: Dit hör främst Håsjö gamla kyrkas förnämsta klenod, den lilla klockan i stapeln, som av D:r Mats Åmark fått en bestämd datering till början av 1200-talet.

En annan klenod är det stora triumfkrucifixet, som nu fått sin plats på östra väggen över altaret.

En helgonbild i trä av Jungfru Maria ska ha förvaltas i kyrkans vapenhus och omvittnas i en inventarieförteckning från år 1832 men är numera försvunnen. Den efterlyses enträget av länsantikvarie Eric Festin vid kyrkans återinvigning 1935.

Ett rökelsekar s k Thuribulum från 1200-1300 talet har funnits bevarat. Det var tillverkat av brons i gotisk stil i nära överenskommelse med kontinentala typer och var krönt av romans miniatyrarkitektur och ett kors. Det rapporteras ha blivit stulet under 1970-talet.

En till typen medeltida stol, troligen dock av senare tillverkning, har fyra svarvade hörnslåar, krönta av skurna knoppar. Materialet är furu och björk. Den har använts för förnäma besökare och sattes fram i koret.

En inventarieförteckning från 1679 ger vidare upplysning om inventarier i denna medeltida kyrka, t. ex.

En dansk evangeliebok från 1600

En kalk med förgyllt handgrepp och fot

En dansk psalm- och evangeliebok

En patén, oförgylld, båda av silver

En oblatask av trä

Ett kläde på kalken besömmat med svart silke

En mässhake på altaret med 2 pipor, en dito med 3 pipor

En järnljusstake med 3 pipor (=en skeppsljusstake)

En ”utgammal fundt”, obruklig

En gammal kyrkokista utan lås och söderbrutna gångjärn

Kyrkans byggnadshistoria och anteckningar däromkring

En upprustning av många jämtländska kyrkor skedde i slutet a 1600-talet, med endast tre nya kyrkor tillkom under tiden 1645-1720, bland dem träkyrkan i Håsjö. Den driftige prästen i Ragunda (med annexen Fors, Hällesjö, Håsjö och Stugun) Salomon Hofwerberg (1679-1723) infödd jämte, son till en av dansktidens präster, kraftfull, verksam man, prost i norra prostriet. Han höll kyrkorna i gället i fullgott skick och nyinredde dem delvis på egen bekostnad. Under hans regim uppfördes kyrkan i Håsjö år 1684.

Den byggdes under ledning av byggmästare Olof Ersson i Ragunda som en ”salkyrka”, d v s. med koret i samma höjd och bredd som det övriga kyrkorummet, drygt 9 m lång och 6 m bred med sakristia vid nordsidans altarcykel och vapenhus i väster.

Byggmästare Ersson tog vara på de medeltida traditionerna och förutom den västliga vapenhuset var de 5 stora rektangulära fönsteröppningarna nästan det enda som vittnade om att kyrkan byggts efter medeltidens slut.

Kyrkan byggdes av liggande timmer upp till takfotshöjd, där ovanför sattes panel. Sadeltaket belades med spån. Kyrkan tjärströks och denna behandling måste ofta upprepas, vilket kan utläsas av kyrkans räkenskaper, där tjära är ett stående och stort utgiftskonto.

Innertaket var från början platt och försett med stjärnor, medan golvet bestod av breda plankor, upp till 40 cm. Väggarna pryddes med bårder nedtill och var förö vitslammade. Omålade träbänkar insattes, 7 st. på varje sida. Bänkindelning finns dokumenterad redan 1689: se Kyrkans fasta och lösa inredning.

Prosten Hofwerberg och hans hustru Catharina Hernelia skänkte altarpupsatsen, som tillverkats av Gregorius Raaf år 1696 samt altarklädet 1694.

Angående predikstolen finns olika uppgifter: I en inventarieförteckning från 1690 anges ”all innanbyggning med Predikstol och bänkar är ny”.

En annan uppgift från Läns museets topografiska arkiv säger: ”Predikstolen överfördes från gamla kyrkan”.

Klockstapeln byggdes ”ånyo” år 1690 enligt ovanstående inventarieförteckning från 1690, vilket tycks peka på att en äldre stapel har haft sin plats på ungefär samma ställe, En artikel i Östersund Posten år 1911 gör påståendet: Kyrkans uppbyggnad år 1684 var med all säkerhet en ombyggnad.

1683 en björnhud på altarpallen, skänkt av Anders Persson och Olof Jonsson i Håsjö samt

1694 en björnhud, given av bönderna i Svedje och Västanede.

Detta var ett ålderdomligt bruk, i stora delar av Norrland, att kläda altarpallen eller översta fotsteget framför altaret med en björnhud, vilket har talrika belägg från 1600-talet. Praktiska synpunkter och mer eller mindre medvetna magiska föreställningar kan ha medverkat till denna sedvänja. Den kanske kan betraktas som en slags votivgåva av det dyrbaraste slag en jägare eller hemmansägare kunde åstadkomma. Votivgåvan betecknade samtidigt religionens makt över naturen.

1694 ett rött altarkläde, 2½ alnar långt, givet av länsman Håkan Frisk

1695 betalas i alla fall Per Ersson Målare från Härnösand för sitt arbete i kyrksal och sakristia samt ”predikstolens stofferande

1697 köpte man Jubeltavlan över Uppsala öte och Gregorius Raaf betalas för sitt arbete med ramen

1713 en communionkanna av tenn given av Pär Andersson i By

1713 en pung av svart sammet med silveraloner, mässingsmide och en liten klocka given av Hans Olsson i Håsjö

Inkomster

Från 1689 har vi uppgifter om Håsjö kyrkas årliga inkomster:

Tertialen aff kyrkioherberg Tijonden sedan waanlige aafkastningar skiedde äre Afrad aff ett laxnotfiske i Forselven kallat Finsehl --- 5 öre smt. Testamenten effter the döda, som folket är till och Råden tillsäger. Böthespenningar, när the så falla effter ord. Eccl, m. (efter kyrkolagen). Christmilde Menniskor pläga också något gifwa årligen till Gudz Huus, som Räkenskapsboken detta med det öfriga nogsamt utwyster”.

Utgifterna bestod huvudsakligen av inköp av nattvardsvin och oblater. Till Präposi tus (prosten) i Ragunda utgick också fast årlig lön från Håsjö.

Kyrkkassan omhänderhades och förvaltades av ”kierkvergerne”, kyrkvårdarna. Vid påsktiden avlade de räkenskap inför kyrkohedern och representanter för sockenborna. Alla kyrkans handlingar förvarades i kyrkokistan, som hade dubbla lås.

1700-talet

Under 1700-talet underhölls kyrkan väl, vilket framgår av räkenskaperna.

- 1701 betalas ovan nämnde Per Ersson Målare i Härnösand för sitt arbete med målning och förgyllning av den nya altartavlan
- 1703 inköper man Hedengrahn ”tafla eller åminnelsekrift” över Kongl. Maj:ts seger vid Narva år 1700
- 1708 utbetalas ”körselpengar” för frakten av Karl XII:s bibel från Stockholm till Frösön. Den ligger nu på plats på predikstolen.
- 1727 flyttade komministern i Ragunda till prästbordet i Håsjö. Deta hade funnits redan från 1589 (dokumenterat) och troligen redan i medeltiden. Boställshavaren, kyrkohedern i Ragunda, hade förut själv brukat stället genom landbonde mot avrad d v s. arrende.
- 1733 Sätter man upp ett takkors med flöjel och ”en fågel i topp”.
- 1749 tillbyggs en läktare med plats för flera bänkar. Den bekostades av Ragunda-prästen Wilhelm Wargentin och målningen av den av komminister Carl Åström. Denne skänkte också det ligga krucifix som sitter mitt på altartavlan samt den förgyllda duvan i fältet ovanför. Samtidigt välvdes taket och bekläddes med breda bräder.
- 1779 revs klockstapeln och en ny uppfördes av den välfrejdade Pål Persson i Stugun.
- 1791 fick klockstapeln sin andra klocka: denna överfördes emellertid till nya kyrkans stapel och förstördes där i den stora branden 1901.

En ofta tung belastning för prästerna i de vitt omfattande pastoraten i Jämtland var de långa resorna mellan kyrkorna. I Ragunda skulle två präster sörja för gudstjänsterna i 5 kyrkor. Några egentliga vägar fanns ännu inte utan man fick ta sig fram till fots eller till häst. Klagar bittert gör den 1:e komministern i Håsjö, Erik Sellin (1728-1744), Under sina år i Håsjö sade sig Sellin ha färdats omkring 1860 över 150 mil per år. Då han dessutom hade att ”umgås med

lekamligt arbete, som en prästman intet anstår” kändes det bittert att se sin hustru och sina barn ”hotas med den största fattigdom”.

Förfall

Kyrkan var i användning under 1800-talets tidigare del och fram till år 1869 sker fortfarande bänkindelning

Under seklets senare del kom en förfallets period. Kyrkan nämns t o m ibland som en ödekyrka, och det anses av befolkningen vara ”alldeles bofälig”. Då folkmängden ökade kraftigt under 1800-talet, (år 1754 169 personer och år 1860 678 personer) började man inse behovet av en ny och större kyrka. För nya kyrkans byggande infördes för församlingsborna från 1851 ett ”tillskott” på 32 skilling banco per tunnland i årlig avgift. Man hade nu också utgifter för inrättande av folkskola enligt 1842 års stadga, och befolkningen klagade bittert över de stora pålagorna.

Gamla kyrkan måste tillsvidare lämnas åt sitt öde. Nya kyrkan förlades efter många tvistigheter i Västanede, som nu ansågs ligga mera i centrum av socknen. Den stod färdig år 1876. Då den brann ner i december 1901 aktualiserades den reparation av gamla kyrkan, som förberetts redan 1899.

1901 års restaurering

Den var ej godkänd av Riksantikvarieämbetet och fick kritik bl. a i Jämtland tidning år 1920, då en ny restaurering var aktuell. Det gällde enligt tidningen att återställa kyrkan i dess ursprungliga skick, då den hade ”vandaliserats” vid 1901 års åtgärder.

Vad man vände sig emot var bl. a att kyrkans ytterväggar, sedan de försetts med sågspånsfyllning, fick en beklädnad av liggande panel. En annan skamfläck var den kamin som placerats i sydöstra hörnet intill altaret och vars rör stack upp långt över taknocken.

Kritik fick även det innertak, som sattes upp en tum innanför det gamla taket och som bestod av smala spåntade och fernissade bräder. De rektangulära fönstren ändrades till valvbågiga och fönsterfodren målades vita. Man hade dock de bästa avsikter att rädda sin kyrka, och allra mest nödvändigt att laga det helt söndriga taket samt åsatt reparera den illa åtgångna stapeln. Dessutom höjdes golvet och försågs med trossbotten.

Ritning av 1901 års kyrkobyggnad uppgjordes vid 1920 års renovering och finns att tillgå.

En oförklarlig förflyttning har vid okänd tidpunkt gjorts av predikstolen. Den flyttades till norra hörnet och klämdes in bredvid altaret. Först 1935 återfördes den till sin plats vid norra väggen.

Renoveringen 1916-1920

Den renovering som gjordes 1916-1920 avsåg att reparera de misstag som blivit begångna år 1901. Man brädfodrade nu ytterväggarna med upprättstående ohyvlade bräder och planerade att återställa de rektangulära fönster, vars ursprungliga mått fortfarande syntes på väggstockarna. Detta skedde dock ej. Dessutom avlägsnade man den störande kaminen och satte in

värmeanläggning i sakristian istället.
Predikstolen fick dock vara kvar på sin plats i hörnet.

Renoveringen 1933-1935

Den senaste och mest omfattande renoveringen skedde under Riksantikvarieämbetets omedelbara överinseende och med länsantikvarie Eric Festin som lokal expert och kontrollant. Man ansåg Håsjö gamla kyrka var en kulturhistoriskt intressant som ett utomordentligt fint exempel på den byggnadsstil, som var typisk för 1700-talets norrländska kyrkor, inte minst då klockstapel.

Predikstolen flyttades tillbaka till norra väggen. Takvalvet befriades från den inte panel av spåntade bräder, som sattes dit 1901. Det vitkalkades nu liksom kyrkans väggar. Det östra gavelfönstret togs bort och man byggde på timmerväggen över altaret så att den anslöt ända upp till taket. Där placerades sedan det gamla krucifixet, som dittills haft sin plats mellan de två fönstren på söderväggen. Det blev en enhetlig och vacker bakgrund för altaruppsatsen.

En välkommen förbättring var installerandet av ett elektriskt värmesystem. För övrigt skedde en renovering och förbättring av alla kyrkans inventarier och kyrkans innerväggar och stapeln fick sin gamla färgskala återställd.

Den lilla orgeln som under senare tid inköpts från Torp i Medelpad ansågs så dålig att den borde kasserats, men under orgelbyggare J. A Landbergs konstförfarna händer reparerades den upp och är nu som ny, därtill utökad till 5-stämmig.

Ett nytt dopkärl till dopfunten donerades av Eric Festin. Den vackra skålen tillverkades i mäsing av ciselören Johan Holter.

Återinvigningen av kyrkan skedde den 11 augusti 1935 och förrättades av biskop Bohlin, assisterad av 6 präster, och kyrkvärden Nils Eriksson från Lövudden mottog den gamla kyrknyckeln samt öppnade kyrkporten för de församlade sockenborna.

Restaureringen som drog en kostnad av omkring 10.000 kronor, möjliggjordes genom frikostiga donationer från församlingsborna.

Kyrkans fasta och lösa inträdning

Altaruppsatsen är skulpterad av Gregorius Raaf (1658-1710) i hans berömda plattskärnings-teknik, med ett överstycke, två sidostycken och ett understycke. Mittpartiet delas av fyra vridna kolonetter in i rektangulära fält. I mitten sitt det av Komm. Carl Åström år 1749 skänkta krucifixet och i fältet ovanför den samtidigt skänkta förgyllda duvan.

Raaf var till börden tysk, född i Lybeck, men kom tidigt till Jämtland där han bosatte sig i Sundsjö som dragon vid Jämtlands regemente. Han var enastående produktiv och var mycket uppskattad av sin samtid, hade en djärv säkerhet och en frisk variationsförmåga inom ett begränsat register. Till hans begränsning hörde att han inte kunde skära bilder, de fick senare sättas dit av andra konstnärer.

Altaruppsatsen bekostades som förut nämnts av Prosten Hofwerberg och hans hustru Catharina Hernelia.

På inskriften står _ ERECTAM---PROPRIO SUMPTU---RELIQUIT---SALOMON Hberg P

ex p in Ragund---1696. D v s. uppförd på egen bekostnad . skänkt av S.H präst och prost i Ragunda

Även altarklädet i rött kläde med inskrift : IHS---HISD---1694, (I=Jesus, H=Homini, S=Salvator, d v s. Jesus Människornas Frälsare) är skänkt av prosten och hans hustru.

Över detta ligger nu en linneduk med vacker spets i frivoliteter, skänkt av fru Hildegard Pettersson i Håsjö 1974

Altarringen tillkom på 1700-talet, den är av trä med ramverk av profilerade lister och nedsänkta rektangulära fyllningar och målad i rött, blått, gult och svart i harmoni med kyrkans övriga färgskala.

Ovanför altaret placerade man vid restaureringen 1935 det medeltida krucifix, som anses vara identiskt med det triumfkrucifix, som år 1487 invigdes av ärkebiskop Jakob Ulvsson och som antagligen haft sin plats i den äldre kyrkan. Kanske en gåva från moderkyrkan till annexet? Det är 273 cm högt med 4-pass på korsarmarna och målningsrester v evangelistsymbolerna där. Krucifixet har av en expert attribuerats till den främsta skulptören i norra Sverige under sen medeltid Haaken Gullesen från Hälsingland, död år 1720.

Den var i mycket dåligt skick vid renoveringen 1935 och man övervägde att låta föra det till Länsmuseet i Östersund för mer skonsam förvaring, med det renoverades omsorgsfullt och fick stanna i sin rätta omgivning.

På altaret står två mässingsljusstakar från 1700-talet på en 8-sidig bottenplatta med rund kupig fot och spiralvriden stake. På fot och droppskålar syns drivna , ciselerade slingor med blommor och blad.

2 st. skeppsljusstakar omtalas i inventarieförteckning från 1832, men en lär vara försvunnen. De var lång (upp till 1 m) järnstakar från Jämtland.

Till höger om altaret står kyrkvärdsbänken, där den misshagliga kaminen hade sin plats fram till 1916. Där står också en rektangulär nummertavla i trä med ram av plattskärning och överstycke i form av en kunglig krona. Skaftet är spiralvridet järn. Inskrift i plattskärning: ”Anno 1754 CB”

Till vänster om altaret står den originella dopfunten av trä i form av ett åttasidigt bord på tre svarvade ben med fotplatta. Locket har svarvade pinnar. En ny dopskål i ciselerad mässing tillverkades av ciselören Johan Holter som skänktes till kyrkan av länsantikvarie Festin vid kyrkans invigning 1935. Själv dopfunten anses vara från 1899-talet.

En lampett i trä i form av en 8-sidig väggplatta med skulpterad akantusram sitter bredvid altaret. Det anses vara från 1600-talet. En pendang, placerad på altarets andra sida kan vara av senare tillverkning.

Predikstolen

Predikstolar av enklaste slag förekom under sen medeltid, men på 1600-talet anskaffades predikstolar till praktiskt taget varje kyrka i hela Norrland. Medan den latinska mässan vid altaret varit den medeltida tyngdpunkt en huvudsak.

Predikstolarna gjordes i renässansstil efter mellansvensk förebild. Oftast tillverkades av pro-

vinsiella mästare. Standardtypen hade överst ett månghörnigt bröstvärn samt var på underdelen genom pilastrar eller kolonner uppdelade i olika fält. I dessa insattes speglar eller bågnischer, vilka borde innehålla skulpterade eller målade bilder av de 4 evangelisterna. Denna typ ser vi i vår kyrka. Det kan, enligt länsantikvarie Festin, vara tillverkad av Anders Olsson i Hållborg, Revsund (1622-1694). En annan uppgift anger, att den gjorts av en snickarmästare i Härnösand, men ingendera uppgiften är dokumenterad. Inte heller vet man med full säkerhet om den är samtida med kyrkan eller om den överflyttats från en äldre kyrka. Mycket pekar på att det förra är troligast.

Evangelisterna på predikstolens bågnischer är exempel på de primitiva konstnärernas svårigheter att avbilda människokroppen. Apostlarna har en naiv kantighet i sin ställning, medan ornamentiken visar en större färdighet. Det framgår av den rikt ornamenterade listpåsatte kerubhuvuden. Predikstolen blev år 1935 återförd till sin ursprungliga plats efter att från 1901 bevisligen ha varit placerad i nordöstra hörnet. Bestyrkt av fotografier. När denna placering skett är ej dokumenterat.

På predikstolens bröstvärn står ett säll av trä med svarvade pinnar för 4 timglas. Det är från 1700-talet, och man gjorde sig stor möda vid 1935 års renovering söka reda på lämpliga glas för komplettering av stället.

På en ställning av järnsmide upptill är ett ”blommerat” överstycke. I inventarieförteckningen från 1927 anges höjden till 89,5 cm.

På bröstväret ligger också det exemplar av Karl XII:s bibel, som med stor möda fraktades från Stockholm till Frösön och vidare till Håsjö år 1708. Anteckning om ”kørselpengar” finns i räkenskapsboken. Bibeln har skinnklädd pärm med konungens namnschiffer och spännen i brons. (Not. Bibeln förvaras numera på annan plats)

Altartavla och jubelfesttavlor

Intill predikstolen hänger nu den s k ”Dansktavlan”. Detta är i själva verket en helt unik altartavla från 1500-1600-talen. Mellan åren 1570-1645 hörde Jämtland till Danmark-Norge även i kyrkligt hänseende. Då avlägsnades de svenska och jämtländska prästerna och endast infödda danska eller norska präster godtogs. En kraftig ”daniseringsprocess” vidtog.

I Danmark-Norge rådde vid denna tid en sträng protestantisk bildfientlighet, manifesterad i den s k Trondheimska reformsatsen av år 1589. I denna förbjöds altartavlor med bilder och i stället infördes bokstavsaltartavlor eller ”katekestavlor” dvs. tavlor med enbart liturgiska texter. Sådana torde ha funnits i alla jämtländska kyrkor under denna tid men två finns bevarade, i Marby och Håsjö. Den i Håsjö är bäst bibehållen. Det är den enda altarprydnad av detta slag som i fullständigt bevarats inom Norrland. Den är odaterad men torde ha ett odiskutabelt sammanhang med den Trondheimska reformsatsen.

Håsjötavlan är målad direkt på ett underlag av bräder, omgivet av en utsående ram, vilket kommer den att likna en grund låda. Den enkla formen tyder på att den är gjord i bygden. Tavlans innehåll består uteslutande av text, inramad av en enkel dekoration i gotiska former.

Fyra fält är avdelade genom kolonner med kölbågar och masverk. Upptill finns ornament av blad och vingar. Sidolisterna har en mycket schablonmässig ornamentik.

Texten är avfattad på danske och innefattar: Fader vår, Trosbekännelsen, Tio Guds bud, samt Instiftelseorden till nattvarden.

Den danska texten gör det antagligt att tavlan tillverkats under överinseende av den danskspråkige prästen Mogens Eriksson, som efterträdde den 1692 avlidne svenske prästen i Ragunda pastorat.

År 1693 firades över hela svenska riket 100-årsminnet av Uppsala mötes beslut. I samband med detta förfärdigade kalligrafen och kopparstickaren Ambrosius Hedengrahn en graverad minnestavla, vilken var avsedd att uppsättas i alla landets kyrkor. Denna första och egentliga jubelfesttavla följdes snart av andra liknande gravyrer, såsom glorifieringen av Karl XII:s seger vid Narva år 1700 och minnestavla över Gustaf III:s tal till ständerna den 21 augusti 1772.

Alla dessa tre ”jubelfesttavlor” är representerade i Håsjö kyrka. Gregorius Raaf betalades för ramen till Uppsalatavlan år 1697 och Narvatavlan inköptes år 1703 för 1 Rdr 8 öre.

Ljuskronan i taket av malm eller mässing med 8 ljusspiror är från 1700-talet.

Sakristian

I sakristian finns en nummertavla av furu i kvadratisk form med inskrift på baksidan: ”1713 d 15 arl.”

Den medeltida stolen, förut omnämnd

En av två skeppsljusstakarna

Ett sockenbudstyg från 1700-talet har hört till gamla kyrkan men förvaras nu i Håsjö nya kyrkas arkiv. Det innehåller en kalk i silver med förgylld insida. Det har stämplor från år 1766 med tre kronor och Gefle stadsvapen.

Oblatasken är av trä och vinflaskan av handblåst glas

Skrinet är svartmålat trä med järnbeslag. På framsidan står: ”Skänkt af M o A.G. Oldberg och fru H.C.L. 1775

Rökelsekar av malm, (stulet under 1970-talet

Altarduk vävd i randigt mönster från 1700-talet. Färger är rödbrunt, grönt, svart, gråblått och vitt. Storleken är 118x75 cm.

Bokpall av massiv furu från 1600-talets slut med skurna bladliknande ornament. Målad och bronserad. Storleken är 55x33,5 cm.

Bokpall av massiv furu från 1700-talet, förgylld och målad med sidorna rikt profilerade och ornerade med pärlstavar och bladornament. Översidan ljusgrå. Storleken är 47x27 cm.

Skampall av furu. Sits och gavlar profilerade. Längd 110 cm. står vid östra väggen i kyrkan.

Antependium av rött kläde. Inskrift i brungult silkesbroderi: IHS 1906. Höjd 94 cm.

Bänkindelning

Kyrkan inreddes med 7 träbänkar vid vardera långväggen. Den 1:a bänkindelningen är från 1689 och skedde ”med deras Råd, som Wederbör”.

Manfolksbänkarna på södra sidan var 7 st.

- 1:a embnades för tiden till Cronbänk. Men om församlingen skulle förökas och behöfwa honom, skall han med tiden inrymma de äldste och förnämste Sock-enmän
- 2:a för Anders Pärson i By, Nils Olofson i Wästan Eedh, Nilss Olofson i Walla, Nilss Larson i Swedie, Hans Simonson i Håssjö
- 3:e för Jon Olofson i Håssiö, Päder Olofson i Östansjö, Pär Erikson ibid. Pär Johanson i Wästan Eedh, Päder Nilson i Walla
- 4:e för Erich Nilson i Håssiö, Hans Nilson i Håssiö
- 5:e och 6:e för dragonerna, som äre 11
- 7:e för drängar å 15 år och där öfwer

I choret skola gossarna alltid stå

Quinnfolksbänkarna på norra sidan hade plats för resp. bönders och dragons hustrur

7:e bänken ”embnades för pigorna, skolandes de, som där ej få rum, stå i gången

I 1846 års bänkindelning var främst placerade ”I choret, klockaren Halvar Nilsson och ”för sången” bönderna Anders Andersson i Öffsjön och Jonas Andersson i Svedje samt torparna Olof Åfelt i Håsjö (sergeant) och Jonas Löfgren i Walla. I nästa bänk satt bl. a kyrkvärden Pehr Ersson i Walla och fjärdingsmännen Eric Nilsson i Weandede och Jon Ersson i Walla.

Annars tycks nu indelningen ske efter ålder och alla födelseår är angivna, men på 3:e bänk satt de 6 nämndemännen: Nils Pehrsson i Öffsjön, Pehr Ersson i Svedje, Jon Nilsson i Öffsjön, Anders Andersson i By, Nils Andersson i Svedje och Eric Svensson i Östansjö.

På läktaren satt då socknens fältjägare i 1:a bänken med de övriga var till för torpare, bonde-söner och drängar.

Fortfarande skulle gossar som ej begått Herrens heliga nattvard stå i koret.

Efter år 1869 förekommer ej bänkindelningar längre vilket helt naturligt förklaras av att folkmängden ökat så mycket, att det var omöjligt att fördela bänkplatserna.

1832års bänkindelning

I choret sitta : Jon Salomonsson i Wästanede, Anders Nilsson i Öffsjö, Anders Jonsson i Håsjö och Eric Mattsson i Walla

Mansfolkssidan	Qvinnssidan
<u>1:a bänken Cronbänk</u> Sergeant Åfelt och när det blifver trångt i de andra Bänkarna och rumet medgifver, de äldre af församlingen så mycket rumet medgifver	<u>1:a bänken</u> Prästhustrun med döttrar och Enkefru Edblad i Östansjö
<u>2:a bänken</u> Jon Nilsson i Walla, Sven Ersson och Pehr Johansson i Östansjö, Olof Svensson i Håsjö Anders Nilsson i Svedje	<u>2:a bänken</u> Sergeant Åfelts hustru. Klockar Hellströms hustru, Eric Mattssons hustru i Walla, Sven Erssons och Pehr Johanssons hustrur i Östansjö
<u>3:e bänken</u> Pehr Eriksson i Svedje, Jöns Ström i Håsjö, Eric Nilsson och John Pehrsson äldre i Wästanede, Nils Pehrsson i Öffsjö	<u>3:e bänken</u> Jon Nilssons hustru i Walla, Anders Nilssons hustru i Svedje, Eric Nilsson och John Pehrssons d. ä hustrur i Wästanede, Olof Svenssons hustru i Håsjö
<u>4:e bänken</u> Pehr Östberg och Hans Salomonsson i Öffsjö, Salmon Pehrsson och Anders Pehrsson i By, Jon Nilsson i Svedje	<u>4:e bänken</u> Salomon Anderssons hustru, Salmon Pehrsson d:o, Anders Pehrssons hustru i By, Anders Jonssons och Jöns Ströms hustrur i Håsjö
<u>5:e bänken</u> Eric och Anders Olsson i Håsjö, Jon Olsson i Svedje, Jon Ersson och Hans Nilsson i Wästanede	<u>5:e bänken</u> Pehr Erssons och Jon Nilsson hustrur i Svedje, Nils Pehrssons, Anders Nilssons och Pehr Östbergs hustrur i Öffsjö
<u>6:e bänken</u> Pehr Ohlsson och Mickel Nilsson på Öffsjö, Olof Jönsson, Håkan Andersson och Nils Pehrsson i Wästanede	<u>6:e bänken</u> Jon Nilssons, Hans Salomonssons, Pehr Olssons och Michel Nilssons hustrur i Håsjö samt Jon Olssons hustru i Svedje
<u>7:e bänken</u> Jon Pehrsson yngre i Wästanede, Nils Svensson, Eric Kempe och Sven Hög i Håsjö, Eric Svedfält i Svedje (Fugelsta)	<u>7:e bänken</u> Eric Olssons, Anders Olssons, Nils Pehrssons och Eric Kempes hustrur i Håsjö samt Jon Salomonssons hustru i Wästanede
<u>8:e bänken</u> Olof Östlund i Östansjö, Olof Olsson i Håsjö, Pehr Löfgren i Walla, Olof Nilsson i Fugelsta, Olof Kempe i Håsjö, Jonas Rullström i Östansjö	<u>Qvinnssidan</u> Håkan Anderssons, Olof Jönssons, Jon Erssons, Nils Pehrssons och Hans Nilssons hustrur i Wästanede
	<u>9:e bänken</u> Jon Pehrssons d y hustru i Wästanede, Sven Håkansson, Olof Olssons hustrur samt Enkan Brita Stina Hansdotter i Håsjö samt Eric Svedfälts hustru i Fugelsta
Yngre torpare , dragoner, bondesöner och drängar skola sitta på läktaren. Gossar som ännu ej gått till Herrens Nattvard sitta i Choret	<u>10:e bänken</u> Pehr Löfgrens hustru i Walla, Jon Johanssons hustru i Wästanede, Olof Östlunds hustru i Östansjö, Olof Kempes hustru i Håsjö, Olof Nilsson hustru i Fugelsta

	<u>11:e bänken</u> Eric Erssons, Nils Pehrssons, Gustaf Storms hustrur i Wästanede, Hans Janssons hustru i Håsjö, Jonas Rullströms hustru i Östansjö
--	---

På läktaren som för quinsidan kommer att afbalkas, skola Bonddöttrar och Pigor sitta, samt Gossar i Choret. Och beslöts vidare, att i anseende till kyrkans otillräcklighet för folkmängden, föräldrar, som lämnat hemmansbruket, jämte andra födorådstagare, skulle hava sina bänkrum hos dem, som deras Hemman åbo.

Bänkdelen med församlingens eget medgivande sålunda uppgjord betygar

Pehr Salén
Comminister

Håsjöstapeln

Kort efter kyrkans tillblivelse år 1684 uppfördes en klockstapel med årtalet 1690. Denna stapel ersattes år 1779 av den smäckra och sirliga ”Håsjöstapeln”, som blivit ett känt begrepp, sedan en kopia av den satts upp på Skansen i Stockholm. Dess byggmästare var den kände kyrko- och stapelbyggaren från Stugun Pål Persson, och den anses vara ett av hans mest stilrena verk.

Pål Perssons originalritning finns på Läns museets arkiv i Östersund, och en kopia av den hänger i Håsjö gamla kyrkas sakristia.

Konstruktionen på stapeln framgår av den noggranna uppmättningsritning, som gjordes för kopian till Skansen. Artur Hazelius försökte köpa originalet av Håsjöborna för 2000 kronor. Glädjande nog sade sockenborna nej till denna affär. Bottenplanen är en åttasiding, där kraftiga stolpar reser sig i varje hörn samt två från mitten. Nedre partiet är inbyggt till en bod med toppigt tak, vars konstruktion stöder det skrankhängande klockrummets golv.

Nedre delen av spiran består av en lökformad kupol. Däröver reser sig tornet, först med ett karnisformat tak, därpå lanterninens stående parti som slutar i en smal och djärv spets med kyrktuppen allra överst.

Det var en högstående timringstekning, som tillämpades, ett åldrigt arv i dessa timmerbyggande områden. Stolpar, stävor, band, tornresning – allt är konstruerat att samarbeta till ett stadigt och orubbligt byggnadsverk, ägnat att bära upp klockornas tyngd i vila och rörelse.

Klockan

I denna vackra stapel sitter lillklockan från 1200-talet, en dyrbar klenod, som enligt D:r Åmark är den äldsta i bruk varande kyrkklockan i både Svealand och Norrland.

Klockan har en höjd av 75 cm och en diameter på 60 cm. Dess typ är romansk med lång smal

form. Den är stämd i g-fiss och dess klang är sällsynt vacker. Man behöver bara slå an den med fingrarna för att den skall ljuda, och den sjungande efterklngen är ovanligt lång.

Man är ej ense om klockans material. Somliga anser att det är myrmalm, andra anser att det är en blandning av koppar och tenn. Den har i varje fall aldrig behövt omgjutats.

Ett ålderdomligt drag är underkantens lutning inåt mot klockans mittparti, vilket säkerställer dateringen till 1200-talet

Nära var att denna klocka blivit nedsmält för att man skulle få en ny och större klocka till Nya kyrkan år 1876, men lyckligtvis räddades den från detta öde.

Utom lillklockan fanns tidigare en större klocka från 1791 i stapeln, men denna togs till Håsjö nya kyrka och smälte där ner i den stora branden år 1901.

Klockstapeln har sin plats i själva bogårdsmuren väster om kyrkan, och ingången till kyrkan går genom stapelboden, varifrån det bara är några meter fram till kyrkans vapenhus.

Bogårdsmuren

Håsjö gamla kyrka omges av en kyrkogård, som begränsas av en förnämlig stenmur, lagt av stora naturstenar och i mitten fylld av mindre sådana.

Förslag till denna stenmur framlades av komminister Klefbom i Håsjö år 1931 i en skrivelse till Riksantikvarieämbetet. Han ville ta fram ett alternativ till ett järnstaket, vartill medel i form av 7000 kronor hade donerats av A.M Sandelin i Håsjö. Samtidigt som denna stenmur blev mera stilenlig, kunde kostnaden halveras, och förslaget godkändes.

Ett genombrott har gjorts i muren söder om kyrkan för genomgång till den där anlagda kyrkogården.

Präster i Håsjö församlig

Håsjö församling tillhörde Ragunda pastorat ända från 1300-talet och fram till år 1903, då Hällesjö och Håsjö frånskildes och bildade eget pastorat.

Vid årsskiftet 2001-2002 gjordes en sammanslagning av församlingarna till en enda. De blev då Hällesjö-Håsjö församling. Sammanslagningen har förenklat arbetet och verksamheten i församlingen och den har även bidragit till vissa ekonomiska fördelar. Här nedan följer en förteckning över de präster som varit bosatta och verksamma i Håsjö. Kyrkoherdarna från år 1903 till 1997 har alla varit bosatta i Hällesjö. Därefter kom Tage Öhlund som var bosatt i Västanede. I och med Lars Kempes tillträde som kyrkoherde kom församlingens ende präst, tillika med kyrkoherde att vara bosatt i Kälarne.

År	Namn
1728-1744	Erik Anders Sellin
1744-1767	Carl Åström
1767-1776	Andreas Göransson-Oldberg
1777-1788	Olof Jac. Weider
1791-1821	Olof Ekblad
1822-1843	Per Sahlén

1846-1872	Anders Amrén
1874-1882	Jonas Oskar Rudolf Amrén
1883-1885	Per Johan Strindberg
1885-1905	Karl Harald Axel Fredrik Wedholm
1905-1908	Johan August Palmer
1909-1912	Anders Waldemar Edvall
1913-1923	Ernst Gunnar Widell
1924-1932	Knut Gustaf Ragnar Klefbom
1933-1946	Percy Fredrik Hallencreutz
1946-1953	Erik Petrus Hammarberg
1953-1964	Per Erik Torsten Järnemar
1964-1966	Jan Åke Ottosson
1970-1976	Bengt Enar Mellqvist
1976-1980	Hans Anders Rydberg
1980-1984	Sten Erik Bylin
1984-1987	Erik Berglund
1989-1989	Lennart Sundell
1991-1993	Lennart Sundell

(*) En runsten på Frösön från mitten av 1000-talet talar om att Jämtland kristnats. I slaget vid Stiklestad år 1030 stupade den kristne norske kungen Olav Haraldson. Detta fick konsekvenser - inte minst för Stugun. Olav blev helgonförklarad och välkänd i hela Europa.

(**) Pilgrimsleden gick genom ragundaskogen

Några år efter Olav den heligas död började pilgrimer vallfärda till gravplatsen i Nidaros. En av dessa pilgrimsleder gick genom den väldiga Ragundaskogen och Stugun. År 1290 hade pilgrimsvandringen pågått i 250 år. Den hade då fått sådana proportioner, att hjälp var nödvändigt för pilgrimerna på den långa vandringen genom Ragundaskogen mot Lit och Nidaros.

Själstuga i Stugun byggs

Ärkebiskop Johannes i Uppsala utfärdade ett privilegiebrev den 29 januari 1290 för Gjurd Bodakarl, som får skattefrihet och beskydd. En själstuga eller gästgiveri byggdes i Stugun för mer än 700 år sedan. Gustav Vasa genomför reformationen och kulten av helgon och pilgrimsvandring upphör.

(***) Jämtland har hört till Norge längre tid än vi varit svenskar. År 1810 bildades jämtlands län, efter att frågan väckts av riksdagsman Anders Nilsson från Stugun. Han ansåg att det fanns behov av en länsstyrelse för Jämtland och Härjedalen, eftersom området var "vidsträckt och aflägsse, men af Naturen mindre gynnad landsort." Till stöd för sin framställan åberopade han "den närmare localkännedommen inbyggare ej kan undgå att äga.

(****) **Hans Nielsen Berg**, född på Själland i Danmark Kyrkoherde i Ragunda 1633 Avsatt 1658. Köpte Munsåker 1649 varvid han löste ut åtskilliga tidigare arvingar ur gården. Även ägare till Gisselgård och Kullsta nr:2. Under de oroliga krigsperioderna på 1640- och 1650-talen intog han en svensk-fientlig ställning. Skrev flera pamfletter och nidvisor om Sveriges otur i krig och rikets eländiga tillstånd. Smädelserna blev omsider ansedda som majestätsbrott, för vilket han avsattes. Beskrivningen är hämtad från Staffan Lindkvists bok om "Familjer i Ragunda".

CEDERHOLM,

Tryckt på **CARL STOLPES** Förlag,

År 1773.

Om Jämtland

Hwad är derom at märka?

Det har fordom blifwit inbegripet under det namnet Jättaland eller Jotaland, hwilket somlige mena hafwa lätteligen blifwit bytt i ordet Jämtaland. Andre hålla före, at efter som det allena, framför de nästgränsande orter i Norrlanden, har många ljufliga Dalar och jämna Slåttar, det altså i anseende til sin belägenhet, eller ock af Ketil Jämte, blifwit kalladt Jämtland.

Det ligger på Gränsen emot Norrige, och är nästan rundt, sträckande sig 24 mil i längden, och 29 mil i bredden.

Gränsar Norr ut til Fjällen och Lappmarken: Öster ut til Ångermanland och Medelpad: Söder ut til Härjedalen: Väster ut til Fjällen och Lappmarken.

Dess Wapen är en Älg, med en Warg för strupen och en Falk på ryggen, i himmelsblått Fält: Skölden är med en Grefskaps-Krona betäckt.

Hwilka omskiften har Jämtland, ifrån

forna tider varit underkastadt?

Jämtland har, i hedna dagar, hördt tilsammans med det öfriga Jotunland och Sverige. Ketil Jämte, Önund Jarls Son af Sparabo, flydde hit undan för Kong Östen Illråde, och satte sig här neder, samt orten vidare upprögde.

I Norrska Konungen Harald Hårfagers tid, blef detta land med inbyggare förökt, då ock Boställen uptogos Öster i Jämtland, af dem, som hit tagit sin undanflykt, för Konung Haralds hårda regering.

Det har, någon tid, varit likasom hwarken Sverige eller Norrige tillhörigt.

Norrsk Konungen Håkan Haraldsson, Adelstens Foster kallad, gjorde väl Jämtlänningarna sig tillgifne därigenom, att han satte Köpfärder til Jämtland, och efterläts sitta i frid i Norrige, af då warande Svea Konungen. Dock har Jämtland förblifwit under Sweriges wälde; emedan Jämtlänningarna långt före Kong Olof Skötkonungs tid woro under Sweriges Konung skattskyldige, och hafwa honom trohet och lydnad tilsagt.

Kong Olof Haraldsson eller den Helige i Norrige, som lefde i XI Seculo, sökte med föreställningar, hot och wapen intaga Jämtland, men förgäfwes; emedan Jämtlänningarna beslutit, at de ingen annan skulle lyd nad bewisa, än Konungen i Sverige allena; hwilket alt Sturleson intygar.

I XII Seculo bragte Kong Erik den IX:s Jarl, Guttorm, en infödd Helsing, Jämtland åter under Sverige, som då i mera, än 40 år, hade lydt under Norrige. Östen, Kong Siwards Bror, i Norrige, wille draga på sin sida Jämtlänningarna; men de höllo sig dock sedan til de Swenska, hwilket deras tapperhet nogsamt utwiste, som de, tillika med Norrlänningarna och de Swenska, under sin oförskräckta Anförare, Fale Bure hin Unge, hwilken frälste Prins Erik Knutsons lif, å daga lade, uti kriget emot den omilda Kong Swerker Carlsson i början av XIII Seculo.

Sedan har det någon tid warit under Norrige; men, i anseende til Jurisdicktionem Ecclesiasticam, har det dock haft sin tilgång til Upsala Ärke-Biskop, til hwilken eller Upsala Dom-Kyrka Jämtlänningarna lefwererade sin Tionde och St.Olofs Skatt, enligt Förordningar, så af Kong Birger Månsson, som Ärke-Biskop Nils Kettilsson, hwilken Skatt tilförne utgjordes, af några öfra Landskap i Sverige, til Nidaros eller Trundhem i Norrige. Swea Kong Magnus Eriksson ärfde Jämtland, tillika med Norrska wäldet, efter sin Morfader den Norrske Kong Håkan V år 1332.

Men genom Swea Konungens Son Håkan Månsson, blef det åter söndradt ifrån Sweriges Rike, då han år 1351 blef til Norriges Konung hyllad.

Denna Konungens Änke-Drottning Margareta förknippade sedan de Tre Nordiska Riken, Sverige, Dannemark och Norrige; men lade den delen af Jämtland, som räknades til Norrige, under Upsala Ärke-Biskops Stolen. Derefter wid dessa Rikens söndring, har Jämtland den tiden kommit at blifwa under Norrige.

I Kong Gustaf den I:s tid, war det altså ifrån Sverige; Dock befinnes at Jämtlänningarna, i samma Konungs tid, woro pliktige, at betala til Upsala Dom-Kyrka wissa och wanliga utskylder, hwarifrån Dockt. Vincentius Lunge, Dal-Junkarens Medhållare, sökte dem från styrka och afhålla, år 1528. Jämtland förblef och wid Sverige, efter Tracktatens innehåld, som slöts i Brömsebro år 1541.

Då Kong Erik den XIV war regerande, så upkom krig med Dannemark och stridighet om Jämtland, hwarpå det af de Swenska blef intaget och innehaft, då ock Knut Haraldsson emottog hulds-kaps-ed, af Jämtland och Härjedalen, hwilka upsade Dana Kong Fredrik deras trohet, men det warade ej längre, än intil år 1570, då de Danske det efter Fredshandlingen bekommo.

Kong Carl den IX fegdade med Kong Christian den IV i Dannemark om Jämtland, år 1613, hwilken sednare ditskickade sin Fält-Herre Balzar Bäck, som det bestridde.

År 1643, angrepo de Danske, igenom Fältherren Ulfelt, Sverige med krig, i hwilket våra inbekomme detta Landskapet, och blef det altså til Sverige lämnadt år 1645 i den Brömsebroiska Freden.

De Danskas fiendlighet måste Jämtland äfwen sedan erfara år 1657; men förblef dock under Sweriges Krona, i kraft af Freds-Tracktaten, som slöts i Rofchild år 1658.

Ändteligen blef det också med Krig hemsökt af de Danska år 1677, hwilket dock straxt derpå bilades, igenom Freden, som bägge Riken emellan blef besluten: och sedan den tiden har det, med sitt gamla Jotunhem och Swerige, varit förenadt.

Huru är landet beskaffadt?

Det är mångastädes bergaktigt; dock till beskaffenheten något olika.

Den Västra delen är Fjälltrakt, hwarest höga Fjäll, Berg och Kullar, med djupa Dalar och mellanrinnande Strömmar förekomma; dock finnas emellan de oftast snöbetäckta Fjäll et kosteligt bete för Kreaturen, af fett och ömnickt Gräs, därest inbyggarna om Sommaren hafwa sina Fäbodas, som deras Boskapsskötsel icke ringa befördrar; hwadan här hafwes godt förråd af skönt Smör.

Den Östra delen består af slätare Landstycken, med många Fiskrika Sjöar och Strömmar igenombrutna: har altså fruktbarande trakter, på hwilka Råg och et härligt Korn växer, hwaraf man de åren, då ej kölden skadar Sädet, mästandels har det förråd, at också nästliggande orter, såsom Härjedalen med flera, kunna dermed hjelpas.

På ängarna i Jämtland växer en, utom Medelpad och Ångermanland, sällsynt och wälluktande ört, kallad Brunkulla, *Satyrium nigrum*: med blommorna färgar Allmogen sitt Brännwin violett: den finns i Riket icke annorstädes. På Sweitzerska Fjällen växer den ock.

Grå-Ärter, Hafra, Lin, Hampa, Rofwor fås allmänt här i Landet. Det bästa Lin växer i Kall och Åre Socknar. Humla växer wid de flästa hemman til husbehof.

För Winter-Rågs och Hwetes såning har ock jordbrukaren nu här funnit tycke.

På wackra Skogar, där också Swedje-Råg sås, är öfwer alt tilgång, såsom Jämnskogen emellan Jämtland och Medelpad, 4 mil lång; Härjedalsskogen emellan Jämtland och Härjedalen, 4 mil lång; Krångeskogen 4 mil lång; Fölingskogen, Rätanskogen, Tjälén, Ham-mardalsskogen, Stuguskogen, Brunfloskogen, Ottsjöskogen etc. I Åre Socken, ofwanför en gård Torn, nedre wid Åreskutan, finnes Alm wildt växande.

Ödes-hemman finnas til större myckenhet i Jämtland, än annorstädes: de hafwa fordom varit til Åker och Äng upbrukade, men blifwit ödelagde, antingen genom Krig, hårda år, et elakt plöjningssätt, eller digerdöden år 1350: de äro nu emot en wiss Penninge-afgift af Kronan uplåtne, och brukas til Fäbställen eller Slätter.

På Fjällen emellan Snödrifworna, ser man sommartiden här och där wackra gräsparker, särdeles wid Älfwar, därest wäxa Alchemilla, Rumex, Diapentia, Dryas, Andromeda.

Myr-Järnets tilwärkning är här i orten ansenlig; hwaraf göres åtskilligt Smide, i synnerhet Saltkittlar och Stål, som i Norrige föryttras.

Dessutan brytes här Alunskiffer, en whit och löser Kalk-jordsart, kallad Bleke; samt Täl-gesten, Grytsten, Orsten och wackra Berg-Cristaller, jämte Bly och Kopparmalm.

I från Offerdalen i Jämtland, har en grangnistrig, lättflytande Blymalms-art blifwit upwist, som hållit i Centnern et och et halft lod Silfwer, men några och 50 pund Bly, efter Archia-tern von Bromells angifwande.

Älgar finnas til stor myckenhet, hwilka här fångas, med de så kallade Älgs-Leder eller Älg-Gropar. Lapparna hafwa försökt at castrera Älgar, på lika sätt, som Renar, at de sön-

dertuggat testiculos, hwarigenom Älgen blifwit frodig och fet. Dessutan förekomma Björnar, Wargar, Warg- och Katt-Loar, Järfwar, Räfwar, Harar, Mårdar, Hermeliner, Bäfrar, Uttrar. Ormar äro nog sällsynta, men deremot gör et slags ohyra, kallad Lemlar eller Lemmeller (Fjällmöss Mus, Lemmus,) stor skada.

Här wäxa wildt i några Socknar, röda Winbär. Lönn växer på Stuguskogen.

De besynnerliga fiskslagen Harr och Rör finnas här i Älfwerna och Fjällwatnen.

Af Berg och Fjäll märkas: Åreskutan, et Fjäll, som har mer än 1000 famnars lodrätt högd, emot den Söder om belägna Åre-Sjön. Anisskutan också et mycket högt Fjäll: Sylfjällen, derwid en del af Svenska Armeen frös ihjäl, under återtågandet ur Norrige, genom detta Landet, år 1718.

Helags-Fjällen, hwarifrån Nea- eller Nidar-Älfwen tager sin förnämsta begynnelse, som wid Trondhem i Norrige eller Nidrosia, Nidaros, faller ut i Wäster-Hafwet: Kelahaugen. Alla dessa Fjäll ligga inwid Gränsen och äro mycket höga; på det sidstnämnde kan man se de ifrån Nord-Sjön in i Norrige inbrytande Hafsfordar.

I Näs Socken finnes en besynnerlig Alunhaltig Stenart, som för det han faller kilformig, med glänsande ytor, blifwit ansedd för Stenkol. I Rödöns Socken gifwes en Jordart, som liknar Umbra, hwilken ock är pröfwad och funnen wara god af Målare.

Kaggsten nämnes i Spegels Guds Wärk och Hwila, såsom mycket hög, således:

Hwad skall jag säga om Kaggsten i Jämtebygden, Den man ser sträcka sig otroligt up i högden.

Denna Bergshögd kallas ock Kåksten, och är belägen, på Fjället Kjela-Högen i Riksgränsen, wid vägen ifrån Jämtland til Norrige: Derpå ses, i klart wäder, Norrska Stranden mot Wäster-Hafwet, samt wid Midsommars tiden, Solens sken lysa ganska klart hela natten.

Af ålderdoms minnesmärken i akt tagas, den Underjordiska Hålan i Aspås, Tibrands Högen i Rödön, och en håll wid Gården Glösa i Alsen, hwarpå Djur, som likna Renar, äro uthuggne; här menas i Hedendomen hafwa warit et Offerställe.

I detta Landet är hwar Bonde roterad, så at det altså underhåller et helt Regemente *Infanterie*, och et *Compagnie Cavallerie*.

Med goda skäl har blifwit bewist, at en **Stads** anläggning i Jämtland wore ganska nödig för Inbyggarens fördel i gemen, för Warornas beqwämare afsättning, Åkerbrukets uphjelpande, Norrska Handelens hämmande, och Penningarnas qwarblifwande i Landet; hwilken Stad kunde anläggas wid Gustafsbergs Kopparwärk, eller wid början af Indals-Älfwen.

Inbyggarne, som til hela sin Folk-nummer utgöra ungefär 25 tusend människjor, nära sig igenom et flitigt Åkerbruk, i synnerhet Boskapsskötsel, samt Jagt och Fiskerien: hwarjämte de drifwa mycken Handel med de Norrska, medelst Saltpannors, Ståls och Smides föryttrande. De drifwa en för Riket skadelig Hästhandel på Norrige, emedan de, tillika med Härjedalsboerna, köpa årligen mera än 800 Norrska Hästar, hwilka til 180 Dal. R:mt stycket, utgöra en summa af 144 tusend Dal. R:mt, som på detta sättet wandra ur Riket.

I Södra Wattudalen, fiskas årligen inemot 100 Tunnor af Fiskslaget Rör, *Salmo alpinus*.

Fogel och Djurfänget är här i Landet ansenligt, och skjutes samt fångas årligen här, förutan Tjädrrar, Orrar och Snöripor, i synnerhet en ganska stor myckenhet af Hjärpar, som mästadelen i Stockholm föryttras: och menar man, at Landet gör sig årligen, för Fogel, ungefär 30 tusend Daler Kopp:mt. Af Harar är här undertiden en sådan ömnoget, at en enda Bonde kan få 100 til 200, i sina giller.

Bönderna weta bereda, på särdeles sätt, Skinn och Läder, så at det håller watnet aldeles ute, hwaraf de göra sig så wäl Skor och Stöflor, som Öfwerkläder.

Förutan andra wilda Djur, finnas ock i Jämtland, såsom sagt är, Älgar, Renar, Loar, Järfwar, Mårdar, Bäfrar, Lemeller eller Fjällmöss. Den första Bistock, som i Jämtland warit, blef hitskickad år 1758.

Jämtland har i fordna tider warit mera bebodt, hwadan ock, i Offerdals Socken allenast, finnas lämningar efter 24 Ödesgårdar.

Hwilka Strömmar och Sjöar märkas här?

1. Ragunda- eller Lits-Älfwen, Stor-Sjöns utlopp, är densamma, som förut kallas Krokoms-Älfwen, och sedan utföre genom Medelpad rinnande, kallas Indals-Älfwen: den har i Fors Socken et ganska högt och faseligt wattufall, hwarest det sköna Laxfisket, som i denna Älfwen gifwes, slutar sig. Detta fall tänkte Kong Carl den XII göra brukbart, åtminstone til Flottning.

2. Ljungan kommer ifrån Ljungdalen i Härjedalen, och går här igenom Landet, och sedan til Medelpad, och kallas der Tuna- och Njurunda-Älf: och förenar sig något utanför Torps Socken i Medelpad, med Gim-Älfwen, och faller i Njurunda Socken ut i Hafwet.

3. Järpe-Älfwen. 4. Semmilla-Älfwen. 5. Långan. 6. Änge-Älfwen. 7. Ytterån. 8. Wapplan. 9. Näldbäcken. 10. Hårkan. 11. Öjan. 12. Storån. 13. Åcke-Älfwen. 14. Ånn. 15. Årån. 16. Jången. 17. Gim-Älfwen, som är en ibland de största här i Landet, flyter ur Bandsjön och Refsund-Sjön; går genom Medelpad förbi Torp, Tuna, Atmar, och faller ut i Hafwet, i Njurunda Socken, sedan den förenat sig, med Njurunda-Älfwen. 18. Stugu-Älfwen. 19. Tennforsen, har et högt Wattufall. 20. Ena-Älfwen, som rinner ifrån Fjällen til Handöl i Jämtland: denna Älf var Swenska Armeens Wägwisare ifrån Norrige til Jämtland, först i Januarii månad år 1719, hwarest den under bar himmel, dag- och natte-tiden, måste utstå luftens, köldens och et förskräckeligt urwäders wåldsamerheter, hwarigenom ganska många ömkeligen omkommo. 21. Laksån. I förr nämde Öjan och Storån finnas Pärlmusslor, samt i Sikås-Ån, i Hammardals Socken.

Sjöar, förutan Stor-Sjön, äro: Sund-Sjön, som har 7 holmar; emellan denna och Lockne-Sjön, menas wara wattugång under Jorden, så at fisken skal kunna gå deri emellan dessa Sjöar: Näkten, i hwilken skal wara öfwer 300 Holmar: Flå-Sjön, 4 mil lång: Södra Wattudalen är 15 mil lång, sträcker sig in til Norrige; är en trakt, som består nu af Sjöar, nu af Strömmar: Norra Wattudalen kallas ock Hårkan, är 6 mil lång, och går in til Norrska Gränsen. Kallen, Swanwattnet, Ismunn, Bandsjön, Åre-Sjön, Gesund, Wassdalen, förutan en myckenhet andra Sjöar, i Jämtlands alla Socknar. Edswatnet består af många Sjöar. Nälden, Altsen, Näfwer-Sjön, Tyg-Sjöarna, Rätan-Sjön, wid hwars strand finnes Järnsand, och Medstuga-Sjön, Skalswattnet, samt Sjön Torrön, wid Norrska Gränsen.

Huru fördelas Jämtland?

I twenne delar, hwaraf den ena ligger Söder ut i Landet, och den andra Norr ut: och lyder Jämtland under Wäster-Norrlands Lands-Höfdingedöme, och är tillika med Härjedalen under en Härads-Lagsagu; men består af et särskildt Fögderi.

Hwilka Socknar förekomma i Södra delen?

Rödön, Näskått, Aspås , Ås, Owiken, Myrsjö, Hacksås, Brundflod, Lockne, Näs, Marieby, Berg, Klöfsjö, Rätan , Sunne, Frösön, Norderön, Hallen.

Hvilka Socknar förekomma i Norra delen?

Offerdal, Altsen, Matmar, Undersåker, Åre, Kall, Mörsill , Lit, Häggenås, Kyrkås, Ham-mardal, Ström, Ragunda , Fors, Hällesjö, Håsjö, Stugun, Råfsund, Sundsjö, Bandsjö, Bräcke .

Jämtland består af 773 Hemman, 4642 Tunnelands Åkerjord, enligt Jordeboken, och 2540 Matlag.

Hvilka Orter äro i Jämtland at märka?

Frösön, en Köping, som liknar en Stad, ligger på en i Stor-Sjön belägen Ö, af samma namn, hwilken är en mil i längden, och 1/2 mil bred, och består af en Kyrke-Socken, och är nästan midt i Landet, så at man härifrån kan se mästadels hela Landskapet. Denna Köping håller årligen Kyndelmässa- och Gregorii Marknader: har en Trivial-*Schola*, och et Kongl. Post-*Contoir*, samt en Fästning, kallad Kronstad, som år 1710 blef anlagd. Här lät den Danske Fält-Herren, Balzar Bäck, bygga up en Skans, år 1611, som sedan utstod hårda belägringar; men är nu förstörd. Samma Danska Herre lät ock, i Mörsill, anlägga et Fästnings-Wärk, som äfwen är ödelagdt.

På Frösön har stådt et Fältslag, i XIII Seculo, emellan Norrske Kong Swerre och Jämtlän-ningarna.

Wid denna Ön står en märkelig Runesten, öfwer Austmodr Gudfastar Son, som hulpit til Christna Lärans början i Jotaland.

Siberiska Ärte-Trän, som här först blifwit planterade af Regem. Fältskären A.N. Leneaus, trifwas och wäxa wäl, på denna Ön.

Midt emot Kronostads-Skans är Jämtlands Regementes Camperings-Plats, hwarest inwid wägen förekommer en upkastad stor Stenhög, högst up i hwilken står en huggen Häll, af 4 alnars högd, med Kong Carl den XI:s Namn, samt C. H. 1600. Denna Sten har kostat 1000 Daler Silf: mts Böter; emedan Regementet til platsens rensande och Stens hopbä-rande blifwit utan låf brukadt, och har sina Monderingar derigenom illa medfarit.

Kongsgård, i Frösöns Socken, är Öfwerste-Boställe, för Jämtlands Infanterie-Regemente.

Norderön, Wärkön och Andersön äro ock bebodde Öar, i Stor-Sjön belägne. Då dessa Öar wore god lägenhet, til Schäfferiers anläggning: och är på et och annat ställe i Landet Ängelska och Spanska Får. Öfwerste-*Leutenanten* och Riddaren Rickman har först inskaf-fat Spanska Får i Jämtland.

Sunne-Skans, i Sunne Socken anlagd, år 1650, på et Näs, till Landets förswar: blef sedan ödelagd, men Holmen kallas ännu Skansholmen.

I Rödöns Kyrka är det endaste Orgelwärk i hela Jämtland, som dit blifwit förskaffadt, år 1752.

Wid Ytterå Älfwen, i Näskått Socken, blefwo år 1756, twänne wid hwarannan liggande goda Hälsobrunnar uptäckte. Dessutan är en Sur Brunn, i Brunflod Socken, och Hornsjö-berg, som har starkare Mineral-watten, än de andra; Samt en i Lit, och en i Undersåkers Socken.

Gärde, en By längst i norr i Offerdals Socken, hwarest den skiffrika mörka Häll-arten består af leraktigt grundämne, *ollaris durus*, *fiffilis*, *martialis*, deröfwer *spela drummer*, af en fet hwit quartz, af hwilka de större fått, under quartzämnets stelnande, Drake- eller Druse-hål uti sig, med anskutne klara Quartz-Cristaller. Dessa äro de beryktade Jämtlands Cristaller, som hårdhet och watten gå up mot de bästa af det slaget, i hela werlden.

Åberg, en By i Altsens Socken, har et Skatte-Hemman, tillhörigt Regements-Fältskären Aug. Leneaus, hwarest, år 1758, blifwit et Stenhus upbygdt, som är det första, hwilket i Jämtland på någon Gård upsatt blifwit, hwarföre ägaren erhållit eftergift för alla personliga afgifter, för sig, sin hustru och sina Barn, i 20 års tid, enligt Kongl. Förordningen af år 1757.

Carlström, war en Fästning belägen i Kalls Socken, 13 mil ifrån Frösön, emot Gränsen af Snååsa Socken i Norrige. Claes Stiernskiöld har den låtit upsätta, år 1659, och förbättrades i början af detta Seculo; men är nu icke i stånd.

Hjärpe-Skans, belägen i Undersåkers Pastorat, wid en stor Älf, emot Norrska Gränsen: har warit försedd med Torn, som de andra Fästningarna härstädes icke haft; blef anlagd af Claes Stiernskiöld, år 1659, men ungefär 20 år derefter, har en annan Fästning, bestående af 2:ne Skantsar, en half mil ifrån Stiernskiölds Fäste, blifwit inrättad, som har warit den bästa af dem, som i Landet warit. Men blef efter R. H. Ständers beslut, wid Riksdagen år 1734, på följande året försatt i ödesmål. Dock är ännu deraf i behåll et stort Blockhus, kalladt Kronan.

Undersåkers Hälso-Brunn, är belägen på Prestebordets ägor, wid en bergsslutning N.W. från Kyrkan. Blef i förra tider besökt, såsom Hälso-Källa, både från Norrige och andra orter; men hade sedan legat öde tils år 1758, då den blef uprensad och år 1769 godkänd, och funnen äga et fint järnhaltigt watten: Nyttjas nu årligen af många i orten med fördel.

Dufwe-Skans, öfwerst up i Jämtland, i Åre Socken, bredwid en stor Älf, wid pass 10 mil ifrån Frösön, belägen wid Dufwe-by, der vägen löper af Landet til Lewanger i Norrige. Har blifwit först anlagd, i förra århundrade, men sedan i början af detta Seculo flyttad och upbygdt, icke långt ifrån: Den är nu ödelagd, efter R.H.St. beslut, år 1734, der är en Gränse-Tull och Dufwe-Sunds Färja. Härifrån går den stora farten öfwer gränsen, förbi Fjällstugorna, Stallkärnsstugan, Medstugan och Skalstugan, åt gården Suhl, och så vidare i Norrige.

I samma Socken har Hexsjö Skans legat, hwarefter nu allenast synas några lämningar.

Norhaln, eller Nordhallen, den sidsta Gård emot Norrska Gränsen, en mil ifrån Dufwe-Skans, märkwärdig deraf, at Kong Carl den XI har på denna Gård hwilat öfwer natten, på en Mullbänk, emedan rummen der woro ohyggeliga, då Han Sommartiden, år 1694, denna orten genomreste. Wid denna By finnes swart Takskifwer, med kjesränder emellan skiffringen; hwilken art ock finnes i Ströms Socken uti Wass-Dalen, wid Sjön Linbotten.

Sten i Grönan Dal, är en Sten af en och tre fjerdedels aln högd, bestående, såsom Fjällen deromkring, af en art Telgesten: är wid pass en tolfthedels mil i Öster, ifrån Skördals porten, och altså wid Gränsekilnaden emellan Jämtland i Sverige, och Skördalen i Norrige: står i en Dal, som om Sommartiden är något mera med Gräs bewuxen, och grönnare än andra ställen der i negden; och derföre blifwit kallad Stenen i grönan Dal. Nu är ingen liknelse til, at derpå warit Göthiska Bokstäfwer ristade, och skal hafwa blifwit, i Kong Eric den VIII:s tid, af St. Staffan upstald, och innehållit en märkwärdig Spådom, hwilken blifwit i några werser författad, som begynnas sålunda:

När Swenske taga wid utländska Seder,

Och Landet mister sin fordna heder,

Än står Stenen i Grönan Dal

Slutet skal hafwa warit, at efter några beklagliga händelser i Riket, så skulle denna Stenen falla omkull: han blir som oftast omkullfallen, men reses up af de förbifarande, som bruka at deri hugga sina namn. Någre mena, fast icke rätteligen, at den, i Kong Olof Sköt-Konungs tid, blifwit här uprest til en Gränse-Sten. I Riks-Rådet Gref Dalbergs Wärk är han aftagen, men befinnes dock i orten ej hafwa någon ordentelig påritning.

Lits Hälso-Brunn, belägen W. Från Kyrkan, nära intil Lits-Älfwen, är i sednare tider nyttjad, men har den olägenhet, at af Fjäll-floden öfwerswämmas: Wattnet är fint och flygtigt, och har gjort lyckliga curer.

Hammardal, en Socken, 8 mil ifrån Frösön, har Pärlefiskerien, i Annexen Ströms Socken: der fångas et särdeles Fiskslag, kalladt Röda, Röa eller Rör, *Salmo alpinus*, som är en Laxart; finnes eljest i synnerhet i Fjällwattnen, och något i de Sjöar och Strömmar, som nedfalla ifrån Fjällen: och är den, som här i Hammardal fångas, fram för all annan, ganska kostelig: den insaltas här i Socknen tunnetals, och kallas här Graf-fisk. I denna Socken växer skön Humla, som ock Rishumlegårdar finnas mäst wid hwart hemman, i hela Jämtland. Hammardals Myr-Järn och Hammardals Öl är i orten mycket berömdt.

I Hammardals Socken hålla Lapparna, i Jämtlands Lappmark, årligen en wacker Marknad, wid Karinsmässotiden.

I Ströms Socken wid Wassdalen, up emot Norr-Lie Socken, brytas Qwarn-Stenar, som ingen hackning behöfwa, utan göras skarpa, då man låter sand och watten gå dem emellan, at nöta bort glimret, och blottställa granaterna eller skörten.

Fors, en Socken, som är annex til Ragunda, 12 mil ifrån Frösön, i Öster, emot Gränsen til Medelpad, har stor ömnhet af Åkerbär: här fås också det fisklaget Rör.

Förberg, har warit en Kongsgård och Skans, belägen wid Räfsunda Kyrka på en behagelig ort, åtminstone 15 mil ifrån Sundswall och Hafwet: i Drottning Margaretæ regeringstid war den i stånd, emedan Jämtlänningarna då sin Skatt dit erlade, år 1410. Några Stensättningar äro ännu derefter et minnesmärke.

Gällö Skans, en half mil ifrån Räfsunda Kyrka, wid stora Landswägen, der han löper öfwer en Bro. Der förmenas Jätten Arnlist af Gällö, som i Kong Olof Haraldssone Saga omtalas, hafwa haft sin boning. Har warit i stånd i Danska fegden, år 1644; men är nu förfallen i ödesmål.

Wid Norra Enbogan, emellan Syl-Fjällen och stora Glucken, är skönt bete och gräsland, med någon Björk- och Gran-skog, och altså tilfälle til upodlingar. Wid Sjön Malmagen är ock gräsrik mark.

I Räfsunda Socken är en gammal Offerkälla, på Anwiks ägor, som fordom blifwit widskäppligt brukad; en Trakt der kallas ännu Pilgrims Stad.

Hwilka Malmstreck och Grufwor äro här at märka?

I Jämtland äro twänne Kopparwärk, Gustafsberg i Åre Socken, och Carlsberg i Undersåkers Socken.

Gustafsbergs Kopparwärik har twänne bearbetade Malmgångar, den ena i Kall Socken, Norr om Åreskutan, sträcker sig i et fält, af 560 famnar. Den andra Malmgången i Fröådalen och Åre Socken, består af 5 ömninga Grufbrott eller Skärpningar. I bägge dessa Malmgångar äro många orter, wida fält och djupa sänkningar. Wid detta Kopparwärik tilwärikades 300 skeppund ren Koppar, til året 1750. Ifrån år 1748 til 1749 års slut äro slagne här af 60000 Dal. Kopparmynt i Plåtar.

Den förstnämnda Malmgången har Hytta, Smedjor, Såg- och Mjölqvarnar, Wånings- och Ladugårdshus för Betjeningen och Arbetsfolket: Den senare har också Hytta, Smedjor, Kolhus och andra nödiga åbyggnader, samt Kopparhammare i Semla-Ån, och Kniphamarwärik i Ytter-Ån, hwarunder lyda 31 Hemman och 51 Torpställen, samt widsträckta Skogar. Wid dessa Kopparwärik tilwärikas nu årligen til 120, 125 à 130 skeppund utsmidd Koppar.

Ålders Bly-Malmstreck, beläget i Offerdals Socken, 8 mil ifrån Frösön, har ifrån gamla tider ofta warit med arbete belagdt: företogs åter år 1737, gifwer god förhoppning, men faller för kostsamt, i anseende til dess swära belägenhet i stora Fjällen. I denna Socken finnas wackra och klara Berg-Cristaller.

Hammardals Socken har Berg, som består til en del af Granatblandadt glimmer, hwaraf goda Qwarnstenar huggas.

Handöls Tälgestens-Brott, wid Handöls Gårdar och foten af Snasa Fjäll, i Åre Socken, 4 1/2 mil ifrån Kyrkan, hwarest är en rund uphögd bewuxen Kulle, ungefärligen af 60 famnars diameter, som består af Tälgestens art, med öfweralt igenombrytande Gråbergsband; der en ljusgrå och hel lös Tälgesten uthugges, *Talcum ollaris*, hwaraf ej allenast allehanda kökskäril, såsom Pannor, Grytor utan ock Spis-, Kakelugns- och Byggningsstenar utarbetas. Och är detta Tälgestens-Brott af urminnes ålder. Tälgestensarten är *ollaris mollior, grifeus, pingvis, particulis talcofo-micaceis, vix diftinetis, calcinatione albescens*.

Handöls Koppar-Malmstrek, här bredewid beläget, och 7 mil ifrån Ålders-Grufwan, upfans år 1738, och står under försök.

Åreskutan, et högt Fjäll, wid hwars fot uptäcktes år 1742 et Koppar-Malmstrek, som ansenligt förökts och gifwer mycken förhoppning om sig. Grufwan kallas nu Gustafsberg. Af de här befintliga Bergarter, märkes den hwita finstråliga Zeoliten, som liknar en Federerz.

I Gränse-Fjället Glucken, på Svenska sidan, wid Täfwaldalen, emot Enbogan, har Kopparmalm, i granatblandad bergart, blifwit påfunnen.

Hurudan är Kyrko-Statens inrättning?

Prästerskapet i Jämtland hörer under Hernösands Stift; och är deldt i Norra och Södra Prosteriet, samt består af 11 Pastorater.

Under den så kallade Baltsar-Fegden, som börjades i Kong Carl den IX:s tid, blef Jonas Palma, som warit Högbemälte Konungs Hof-Predikant, utnämnd, af Konung Gustaf Adolph, til Superintendent öfwer Jämtland och Härjedalen.